

ΟΙ ΕΞΙ ΘΑΝΑΤΙΚΕΣ ΚΑΤΑΔΙΚΕΣ ΑΠΟ ΤΗ ΔΥΜΗ (στο *Syll.*³ 530)

Με τα άρθρα των Aalders και Burelli Bergese φάνηκε να φτάνει στο τέλος της η συζήτηση γύρω από μια επιγραφή της Δύμης, η οποία αναφέρεται σε έξι θανατικές καταδίκες λόγω νομισματικού παραπτώματος¹. Η κυρία Burelli Bergese (23) βλέπει εν πάσει περιπτώσει στη διευκρίνιση της νομισματικής ορολογίας ακόμα έναν τρόπο να απαντηθούν ανοιχτές ερωτήσεις. Στο Συμπόσιο, που διοργανώθηκε από τους Β. Μητσοπούλου-Leon, Μ. Σακελλαρίου και Α. Ριζάκη, για την Αχαΐα και την Ήλιδα, είχα την ευκαιρία να μιλήσω για τις νομικές πλευρές αυτής της επιγραφής. Το ότι το άρθρο αυτό υπερβαίνει την καθαρά νομική πλευρά του θέματος, οφείλεται στο ζωηρό ενδιαφέρον των εκεί συγκεντρωμένων νομισματολόγων και κυρίως στις υποδείξεις της κυρίας J. Cargill Thompson (Λονδίνο): ένα νόμισμα, το οποίο μπορεί να συσχετισθεί με τις θανατικές καταδίκες, εκφράζει πολύ περισσότερα από όλους τους θεωρητικούς συλλογισμούς. Ο κύριος G. Stumpf (Μόναχο) βρήκε δύο επιμεταλλωμένα ημίδραχμα από τη Δύμη, Νομισματική Συλλογή Αθήνας, αρ. 4046 (πρώτο μισό έως μέσα του 4ου αι. π.Χ.), και Μονάχου, Δύμη αρ. 12 (190–146 π.Χ.), τα οποία δημοσιεύτηκαν στο περιοδικό *Tyche* 4 (1989) μαζί με τη γερμανική έκδοση αυτού του άρθρου².

Στη συνέχεια θέλω αρχικά να παρουσιάσω εκ νέου την επιγραφή (κατά πληροφορία του κυρίου Α. Ριζάκη η πέτρα επαναβρέθηκε μεν πρόσφατα, οι αναγνώσεις του κειμένου δεν μπορούν όμως πρακτικά να επαληθευτούν³). Η ερμηνεία είναι δυνατόν να περιοριστεί σε τέσσερα σημεία:

1) Με τη βοήθεια των επιμεταλλωμένων νομισμάτων της Δύμης καθίσταται σχετικά εύκολα δυνατή η εξακρίβωση της πραγματικής υπόστασης του εγκλήματος.

2) Πριν εξεταστεί το συγκεκριμένο συμβάν, είναι απαραίτητη η παρουσίαση των υπολοίπων ελληνικών πηγών, οι οποίες αναφέρονται στη θανατική ποινή των παραχαρακτών.

3) Πάνω σ' αυτές τις βάσεις είναι δυνατόν να

προσδιορισθούν ακριβέστερα τα πρόσωπα που συμμετείχαν στο γεγονός της Δύμης και από αυτό μπορούν πάλι να εξαχθούν συμπεράσματα για την εκτύλιξη των δικών.

4) Τέλος, μπορεί να χρονολογηθεί η επιγραφή ακριβέστερα μετά την έρευνα των νομισμάτων.

J. Martha, *BCH* 2, 1878, 98 κ.ε.: R. Weil, *ZfN* 9, 1982, 235, μετά από αυτοψία (*SDGI* 1613: *Rec. Inscr. jur.* II, αρ. 38, 371 κ.ε.): Dittenberger, *Syll.*³ 530 (H. W. Pleket, *Epigraphica* I, 11). Για το σχήμα των γραμμάτων ο Weil παρατηρεί: "Die Buchstaben zeigen schwache Apices; das Omikron und Omega etwas kleiner als die übrigen Buchstaben; Alpha in Z. 11 und 12 dreimal mit gebrochenem Mittelstrich, Sigma durchgängig (schräg)". Ο Dittenberger τοποθετεί χρονολογικά τα Α, Σ και Γ το νωρίτερο στον 3ο αιώνα. Η επιγραφή χρονολογείται τέλος του 3ου – αρχές του 2ου αι. (*Rec.* Bingen, βλ. σημ. 3), ή τέλος του 3ου αι. (? *Syll.*³).

['Επί θεο]κόλου Φιλοκλέος
[γραμ]ματιστᾶ Δαμοκρί-
[του, βουλ]άρχου Κλέωνος·
[τούσδε] ἄ πόλις κατέκριν-
5 [ε θανά]του, ὅτι ἱεροφώρεον
[και νό]μισμα ἔκοπτον χάλ-
[κεον]· Θραικίωνα εἶτε Ἄντι-

1. G. J. D. Aalders, *The City of Dyme Punishes Monetary Fraud*, *Talanta* 10/11 (1978/79) 7-10· L. Burelli Bergese, *L'epigrafe di Dyme*, *Syll.*³ 530, *AnnPisa*³ 16, 1 (1986) 15-23. Στη θέση του Aalders τοποθετούνται οι P. R. Franke, *HambBeitrNum* 30/32 (1976/78 [1985]) 312-313 και M. Oeconomides, *A Survey of Num. Research 1978-1984* I (εκδ. M. Price κ.ά., London 1986) 147.

2. Κατά την αναζήτηση ύποπτων χάλκινων νομισμάτων από τη Δύμη (σ' αυτό εκφράζω τις ευχαριστίες μου επίσης στον κύριο M. Price, London) κατέληξε τελικά ο κύριος G. Stumpf στο επιμεταλλωμένο ημίδραχμο της Νομισματικής Συλλογής του Μονάχου. Η κυρία Cargill Thompson μου υπέδειξε φιλικά το επιμεταλλωμένο νόμισμα από την Αθήνα. Για συμβουλές ευχαριστώ θερμά τον κύριο P. R. Franke (Saarbrücken) και τον κύριο P. Siewert (Wien), όπως επίσης και τον κύριο H. Nottmeyer (München). Για τη μετάφραση στην ελληνική γλώσσα ευχαριστώ την κυρία Α. Παλμε-Κούφα (Wien) και για τον επικοινωνητικό διάλογο τον κύριο Γ. Λογοθέτη (München).

3. Έτσι ήδη J. Bingen, *BCH* 78, 1954, 87.

- [...] ὄνομα αὐτῶι ἐστι,
 [...]τιν τὸν χρυσοχόον,
 10 [...]ανιον ἢ εἰ Πανταλέ-
 [ων] ἢ εἰ τι ἄλλο ὄνομα,
 [Μο]σχόλαον Μοσχολάου.
 [ἐπὶ Εὐ]φάνεος βουλάρχου·
 [...]πιαδας Δρόμα.
 15 [ἐπὶ βο]υλάρχου [Φ]ιλέα·
 [...]ιας Ὀλυμπίχου.

Ο Dittenberger συμπληρώνει, σε συζήτηση παλαιότερων προτάσεων, τα ονόματα ως εξής: 7/8 Ἀντί[οχος] 9 [Κρά]τιν 10 [Κυλλ]άνιον 14 [Ἀσκλη]πιάδας 16 [Ὀλυμ]πίας (στο apparatus criticus με πρόταση του Hiller και κατά το σχέδιο του Weil είναι πολύ πιθανόν). Από τη δεκάτη τρίτη σειρά δεύτερο χέρι· αξιοσημείωτη είναι και η αλλαγή της πτώσης στα ονόματα των καταδικασθέντων από τη δεκάτη τετάρτη σειρά.

Επί του Θεοκόλου Φιλοκλέους, του γραμματέα Δαμοκρίτου, του βουλάρχου Κλέωνος η πόλις καταδίκασε σε θάνατο τους ακόλουθους, γιατί διέπραξαν ιεροσυλία⁴ και έκοψαν χάλκινα νομίσματα: τον Θρακίωνα ή επονομαζόμενο Αντί[οχο], τον χρυσοχόο [Κρά]τιν, τον [Κυλλ]άνιο ή επονομαζόμενο Πανταλέωνα ή όποιο όνομα και αν έφερε, τον Μοσχόλαο, γιού του Μοσχολάου. Επί του βουλάρχου Ευφάνεος, ο [Ασκλη]πιάδας, γιός του Δρόμα. Επί του βουλάρχου Φιλέα: ο [Ολυμ]πίας, γιός του Ολυμπίχου.

1. ΣΧΕΤΙΚΑ ΜΕ ΤΗΝ ΠΡΑΓΜΑΤΙΚΗ ΥΠΟΣΤΑΣΗ ΤΟΥ ΕΓΚΛΗΜΑΤΟΣ

Η επιγραφή μεταχειρίζεται στη διατύπωση της κατηγορίας δύο ρήματα: *ὅτι ιεροφώρεον [και νό]μισμα ἔκοπτον χάλκ[εον]*. Ο Weil (236 κ.ε.) κοινοποίησε την ατυχή ιδέα περί μιας συμμορίας κιβδηλοποιών, της οποίας η δραστηριότητα πρέπει να άνθιζε τότε στη Δύμη και η οποία αφαίρεσε τα χάλκινα αντικείμενα κάποιου ναού κόβοντας από αυτά χάλκινα νομίσματα· και οι δύο πράξεις επέσυραν τη θανατική ποινή. Μάλιστα αναφέρει και μία πρόταση του G. Hirschfeld, σύμφωνα με την οποία η παραχάραξη αποτελούσε ήδη ιεροσυλία. Αυτό το τελευταίο αντικρούει ο Aalders (9a). Το ελάχιστο επικερδές κόσμητο χάλκινων νομισμάτων σίγουρα δεν θα ήταν τιμωρητέο με θανατική ποινή, όταν μάλιστα η Αχαϊκή Συμπολιτεία προφανώς δεν ενδιαφερόταν για τις ιδιαίτερες χάλκινες κοπές των πόλεων — όπως της Δύμης⁵. Συνεπώς τιμωρήθηκε παρά το ασήμαντο ίσως του ποσού η κλοπή του χαλκού από το ναό τόσο σκληρά.

Κανένα χάλκινο νόμισμα από τη Δύμη δεν έχει παρουσιαστεί παραχαραγμένο. Αυτό δεν σημαίνει ίσως πολλά εν όψει των λίγων τεμαχίων, η αρνητική αυτή διάγνωση κερδίζει όμως σε σημασία από το

γεγονός της ύπαρξης δύο αργυρών νομισμάτων από την ίδια πόλη με χάλκινο πυρήνα. Αν ένα από τα δύο κομμάτια είναι δυνατόν να συσχετισθεί με την επιγραφή, επιβεβαιώνεται αμέσως η υπόθεση που αναπτύχθηκε από την Burelli Bergese (22) στο *Rec.* (375): οι παραχαράκτες έκοβαν χαλκό αντί για ασήμι. Και τα δύο κομμάτια, όπως εξέθεσε ο Stumpf, είναι κομμένα με τις κανονικές σφραγίδες της πόλης και έχουν κανονικό βάρος, αλλά εξαιτίας του μη πολύτιμου πυρήνα τους είναι μικρότερης μεταλλικής αξίας. Για κάθε άνθρωπο της εποχής εκείνης, που γνώριζε το περιστατικό, σήμαιναν οι λέξεις *νόμισμα ἔκοπτον χάλκεον* το ίδιο με *υπόχαλκον*⁶. Ήδη μια απλή σκέψη οδηγεί προς αυτή την κατεύθυνση: ποιο κέρδος θα αποκόμιζαν οι κλέφτες του χαλκού, αν υποβάλλονταν στον κόπο να μετατρέψουν επίπονα το υλικό σε μικρά νομίσματα; Γι' αυτόν το λόγο δεν είναι δυνατόν να σημαίνει το *ιεροφώρεω* κλοπή του χαλκού από το θησαυροφυλάκιο του ναού. Αντί αυτού προτείνονται δύο εξηγήσεις: είτε οι παραχαράκτες έκλεψαν τις σφραγίδες των νομισμάτων⁷ από ένα ιερό — και σ' αυτή την περίπτωση έχουμε δύο εγκλήματα — είτε η παραχάραξη αποτελεί, όπως ήδη πρότεινε ο Hirschfeld, ιεροσυλία. Η Burelli Bergese (18 κ.ε.) επικαλείται για το τελευταίο την ευρεία σημασία του *ιεροσυλέω* και ερμηνεύει το *και* ως επεξηγηματικό. Και πάλι οι

4. Ήδη στο *Rec.* 374 επισημαίνεται η παραλληλία του *ιεροφώρεω* και του κατά τα άλλα συνήθους *ιεροσυλέω*. Πρβλ. *Syll.*³ 672 (Δελφοί, θησαυρός Αττάλου Β'), όπου η αντικείμενη στον προορισμό χρησιμοποίηση των αφιερωμένων στον θεό χρημάτων τιμωρείται ως εξής (σ. 16): *κατάμαστρος ἔστω ἱερῶν χρημάτων φωρᾶς*. Η λέξη παραμένει προς το παρόν αμετάφραστη, για να μην προκαταλάβει τη συζήτηση των σημείων 1, 3 και 4.

5. Ο Franke (ό.π. 313) αποκρούει αυτό το ανεπαρκές επιχειρήμα: οι παραχάραξεις τιμωρούνταν στην αρχαιότητα πάντα με τις αυστηρότατες ποινές.

6. Η Burelli Bergese (ό.π. 16) ακολουθεί πιστά την έρευνα της ορολογίας του J. R. Melville Jones, *Epigraphical Notes on Hellenistic Bronze Coinage*, *NumChron* 12, 1972, 42 κ.ε. Βέβαια περιορίζει στη σ. 22 το συμπέρασμά της, όταν θεωρεί επίσης δυνατή μια ιδιωτική κοπή χάλκινων νομισμάτων, τα οποία η πόλις εφοδίασε με μεγαλύτερη από τη μεταλλική αναγκαστική αξία κυκλοφορίας (πρβλ. *Syll.*³ 525 = *IG* IV, 162 Γόρτυς, β' μισό του 3ου αι. π.Χ.).

7. Αυτή την εξήγηση προτείνει ο Oeconomides (ό.π. 147) (εσφαλμένα όμως την αποδίδει στον Aalders). Σχετικά με την κλοπή σφραγίδων νομισμάτων βλ. R. Göbl, *Antike Numismatik I* (München 1978) 55· J. R. Melville Jones, *A Dictionary of Ancient Greek Coins*, Seaby (London 1986) 59, παρ' όλα αυτά κανονικά μετά τη χρήση καταστρέφονταν.

εξηγήσεις στο *Rec.* (374) είναι ακριβέστερες. Αναφέρουν τις διατάξεις που καθιστούν τον δράστη κολάσιμο όπως έναν ληστή ναού (*ὡς ἱερόσυλος*⁸). Από τη γειτονική Ἴηλιδα είναι γνωστά δύο παρεμφερή κείμενα, τα οποία επιβάλλουν ιερές κυρώσεις σε περίπτωση προσβολής νέων πολιτών ή επανενταχθέντων εξορίστων⁹. Θα ήταν λογικό επομένως να υπήρχε μία παρόμοια θρησκευτική επίταση της ποινής πολιτικού παραπτώματος και για την Αχαΐα. Αν στη δική μας περίπτωση αποτελεί η κλοπή σφραγίδας, που φυλαγόταν σε ναό, μια άλλη περίπτωση ιεροσυλίας ή αν πιθανότερα πρόκειται μόνο για μία παραπομπή στις έννομες συνέπειές της, θα εξεταστεί παρακάτω.

2. ΘΑΝΑΤΙΚΗ ΠΟΙΝΗ ΓΙΑ ΠΑΡΑΧΑΡΑΞΗ

Ένα βήμα μακρύτερα οδηγεί πιθανόν η έρευνα των πηγών, οι οποίες χαρακτηρίζουν την κιβδηλοποιία ως έγκλημα τιμωρητέο με θανατική ποινή. Ποια είναι τα πρόσωπα που απειλούνται με θανατική ποινή;

α) Αναξιόπιστη θεωρείται η παρατήρηση στον Δημ. 24, 212, ότι ήδη ο Σόλων τιμωρούσε *τὸ νόμισμα διαφθείρειν* με θάνατο. Θα μπορούσε κανείς ενδεχομένως να υποθέσει την ύπαρξη μιας διατάξεως περί ατιμίας σε συνδυασμό με τη νομισματική μεταρρύθμιση του Σόλωνα· εντούτοις απουσιάζει κάθε σχετικό στοιχείο¹⁰.

β) Θανατική ποινή προβλέπει και ο νόμος της Αθήνας περί νομίματος από την πρώτη Αττική Συμμαχία, ρητά όμως μόνο για πρόσωπα που προσπαθούν να τον θέσουν εκτός ισχύος (§ 8)¹¹. Τον κολασμό νομισματικών παραπτωμάτων ρυθμίζει μια προσθήκη στον όρκο των βουλευτών: κάθε Αθηναίος βουλευτής έπρεπε στο εξής να ορκίζεται ότι θα μεταχειρίζεται σύμφωνα με ένα «ψηφίσμα του Κλεάρχου» όποιον θα εξακολουθούσε να κόβει νομίσματα (*ἐάν τις κόπτη νόμισμα*) μη χρησιμοποιώντας τα αθηναϊκά νομίσματα, μέτρα και σταθμά (§ 12). Γύρω από το περιεχόμενο αυτού του ψηφίσματος δεν είναι τίποτα γνωστό. Πιθανόν με αυτό να γίνεται αναφορά στη διαδικασία της Εισαγγελίας· έτσι θα ήταν και η θανατική ποινή μια οπωσδήποτε πιθανή κύρωση¹². Όμως, ακόμα κι αν έχει έτσι, η διάταξη δεν στρέφεται κατά της κιβδηλοποιίας αλλά απαγορεύει στους συμμάχους το κόψιμο δικών τους νομισματικών μονάδων. Η κύρωση λοιπόν στρέφεται κατά των υπαλλήλων που είναι αρμόδιοι για την κοπή νομισμάτων σε κάθε πόλη και ίσως

και κατ' αυτών που κατασκευάζουν τα νομίσματα.

γ) Κατά τον ίδιο τρόπο στη συνθήκη μεταξύ Μυτιλήνης και Φώκαιας απειλείται με θανατική ποινή μόνο ένα πρόσωπο, ο τεχνίτης των νομισμάτων. Και οι δύο πόλεις συμφώνησαν να προσλάβουν έναν και μοναδικό (υψηλόμισθο) ειδικό για την κατασκευή των νομισμάτων τους από ήλεκτρο και να χρησιμοποιούν τις υπηρεσίες του εναλλάξ¹³. Και οι δύο πόλεις εξηρτώντο από την ειλικρίνεια του τεχνίτη. Γι' αυτό η κύρωση έχει ως εξής (σ. 13-15): *αἰ δέ κε καταγ[ρ]έθῃ τὸ χρύσιον κέρ/ναν ὑδαρέστ[ε]-ρο[ν] θέλων θανάτῳ ζαμι/ώσθῳ* («απόδειχθεί ότι νόθευσε τον χρυσό σκόπιμα, πρέπει να τιμωρηθεί με θάνατο»). Ακόμα και μη σκόπιμα λάθη τιμωρούνται (σ. 15-17).

δ) Ο φιλόσοφος Διογένης από τη Σινώπη (404–323 π.Χ.), του οποίου ο πατέρας πρέπει να διατηρούσε μία *δημοσία τράπεζα*, ζούσε σαν πρόσφυγας στην Αθήνα, διότι στα νιάτα του πρέπει να διέ-

8. Στα τρία από το *Rec.* αναφερόμενα τεκμήρια προσθέτει ο K. Latte, *Heiliges Recht* (Tübingen 1920) 83 κ.ε. ακόμα έντεκα. Περιλαμβάνει επίσης και την επιγραφή της Δύμης σ' αυτά. Θεωρεί επίσης εδώ πιθανή μια ειδική περίπτωση ασέβειας κατά του ναού. Παραδόξως αντιμετωπίζονται και καθαρά θρησκευτικά πλημμελήματα με παραπομπή στην ιεροσυλία, απεναντίας όμως πολιτικά πλημμελήματα υποπίπτουν άμεσα σε θρησκευτικές κυρώσεις, βλ. σημ. 9. Ο D. Cohen, *Theft in Athenian Law* (München 1983) 105 κ.ε., συζητάει συνολικά 18 τεκμήρια.

9. Πρβλ. P. Siewert, *Tyche* 2, 1987, 275, σ. 38: *αἰ δέ τιρ συλαία τὰμ πολιτείαν... ἀσεβήτω πὸτ τᾶρ Ἀθάνας* (Bürgerrechtsverleihung der Triphylier, A, 4ος αι. π.Χ.) και Buck, *Dialects* (1973) 65, 3-5: *αἰ δέ τιρ φυγαδεῖοι... φευγέτω πὸτ τῷ Διὸρ τῶλυμπίω αἵματορ...*, πρβλ. εκεί επίσης στη σ. 13 την παραπομπή στις νομικές συνέπειες της ιεροσυλίας προς εξασφάλιση της οπωσδήποτε στο ιερό τοποθετημένης στήλης: *...ὡρ ἀγαματοφώραν ἐόντα πάσχην* (Ολυμπία, μέσα 4ου αι. π.Χ.).

10. Για τη νομισματική μεταρρύθμιση βλ. Ανδοκ. 1, 83· Αριστοτ. ΑΠ 10· Πλουτ. Σολ. 15, 3 κ.ε.· Πολλ. 9, 60. Με τον E. Ruschenbusch, *Untersuchungen zur Geschichte des athenischen Strafrechts* (Köln, Graz 1968) 14 κ.ε., απορρίφθηκε ο Δημ. 24, 212 υπέρ του Σόλωνα, βλ. 2ε.

11. Με αυτό το δύσκολο, σε πολλά αντίτυπα, αλλά συνολικά μόνο τμηματικά διατηρημένο κείμενο και τη χρονολογία του, δεν θα ασχοληθούμε εδώ περισσότερο. Kompositexte βλ. Pleket, *Epigraphica* I, 3· E. Erxleben, *ArchPF* 19, 1969, 136 κ.ε.· Meiggs-Lewis 45, των οποίων την αρίθμηση των παραγράφων ακολουθώ· προσεχώς αναμένεται ως IG I³ 1453.

12. Για λεπτομέρειες βλ. Erxleben 125, αλλά οι μέχρι τώρα συμπληρώσεις του κειμένου δεν ήταν ικανοποιητικές.

13. IG XII 2, 1· Buck, *Dialects* 25· Pleket, *Epigraphica* I, 6· StV II 228 (πριν από το 394 π.Χ. ακολουθώ τη μετάφραση του Bengtson). Βιβλιογραφία βλ. Burelli Bergese, 20 σημ. 26, και επίσης H. Engelmann, *ZPE* 60, 1985, 166-169.

πραξε το αδίκημα του παραχαράττειν τὸ νόμισμα (ἢ τὸ κέρμα κιβδηλεύειν). Ο πατέρας του, που ήταν αναμειγμένος σ' αυτή την ιστορία, θανατώθηκε. Από μία των αντιφατικών επιγραφών μπορεί κανείς να εξάγει ότι πιθανόν ο Διογένης να συνέπραξε σαν επιμελητής με τους τεχνίτες και — κατά ένα μέρος της παράδοσης πάλι — να διέφυγε εγκαίρως από την πατρίδα του¹⁴. Οι πληροφορίες αυτές δεν έχουν σημαντική αξία για τη ζωή του φιλοσόφου, παρ' όλα αυτά χαράζουν ένα ορισμένο πλαίσιο: οι παραχαράκτες τοποθετούνται όλοι στο ίδιο περιβάλλον· ο θάνατος και η εξορία αναφέρονται ως δυνατές συνέπειες, μία επικείμενη εκτέλεση προσπαθούσε ο δράστης να αποφύγει με τη φυγή. Ανεπίτρεπτο μου φαίνεται, σε κάθε περίπτωση, το συμπέρασμα μιας γενικής διάταξης, που προβλέπει θανατική ποινή για παραχάραξη.

ε) Ένας τέτοιος νόμος φαίνεται να υπήρχε, σύμφωνα με την τελευταία πρόταση στο Λόγο κατά του Λεπτίνη, στην Αθήνα στα μέσα του 4ου αι. (Δημ. 20, 167· 335 π.Χ.): «απορώ πώς, όταν επιβάλλετε θανατική ποινή σ' αυτούς, οι οποίοι φθείρουν τα νομίσματα (τὸ νόμισμα διαφθείρειν), δίνετε το λόγο σε εκείνους που παρουσιάζουν την πόλη κιβδηλη και αναξιόπιστη».

Η περικοπή αυτή μπορεί να κατανοηθεί μόνο μαζί με το απόσπασμα Δημ. 24, 212-214, εναντίον του Τιμοκράτη (353 π.Χ.). Και εδώ υποστηρίζεται στο τέλος του epilόγου, πριν από ένα ζωηρό εγκώμιο των υφιστάμενων νόμων και εν όψει της θανατικής ποινής που απειλεί τον παραχαράκτη σε όλες τις πόλεις, μία αυστηρή τιμωρία εκείνου που φθείρει το πολίτευμα (νόμισμα) της πόλης με την εισήγηση ενός λανθασμένου νόμου (παράσημον). Εντούτοις το κράτος σώθηκε αρκετές φορές από μειωμένης αξίας νομίσματα, ποτέ όμως από κακούς νόμους. Ήδη το γεγονός ότι ο Δημοσθένης τοποθετεί όλη την επιχειρηματολογία τελείως αναχρονιστικά στο στόμα του Σόλωνα, καθιστά τα λεγόμενα ύποπτα. Πάντως πρέπει και οι δύο Λόγοι να στηρίζονται σε θετικές διατάξεις, βάσει των οποίων οι «παραχαράκτες» τιμωρούνταν με θάνατο. Τελείως αναπάντητο μένει το ερώτημα ποιοι είναι αυτοί οι παραχαράκτες, οποιοσδήποτε ιδιώτες ή οι αρμόδιοι για την κοπή κρατικού νομίσματος; Το αντικείμενο και των δύο δικών — πρόκειται για κατηγορητήρια από γραφαι νόμον μὴ ἐπιτήδειον θείναι¹⁵ — παρέχει μάλλον ένα τεκμήριο προς τη δεύτερη κατεύθυνση. Επειδή ο εισηγητής ενός δημοψηφίσματος ασκεί ως ρήτορας μία κρατική λειτουργία — υποκείμενος γι'

αυτό και στη δοκιμασία —, μπορεί η ασχολία του να συγκριθεί περισσότερο με εκείνη του κρατικού νομισματικού υπαλλήλου. Στον κακό, αλλά από τη συνέλευση του δήμου ψηφισμένο νόμο αντιστοιχεί το μειωμένης αξίας νόμισμα, που προέρχεται από το κρατικό νομισματοκοπείο. Ήταν δηλαδή δυνατόν και στην Αθήνα να απειλούνται με θανατική ποινή όλως ειδικά οι νομισματοποιοί και οι βοηθοί τους.

στ) Στο τέλος πρέπει να γίνει μνεία ακόμα δύο νομισματικών νόμων, από τους οποίους απουσιάζουν κατά ασυνήθιστο τρόπο οι κυρώσεις κατά των παραχαράκτων. Ο αθηναϊκός νόμος του 4ου αι. π.Χ. (μετά το 378/377¹⁶) καθορίζει τις υποχρεώσεις του δημοσίου ελεγκτή των νομισμάτων (δοκιμαστής): αλλοδαπές απομιμήσεις αθηναϊκών νομισμάτων πρέπει να επιστρέφονται στον προσκομίζοντα, εάν ανταποκρίνονται σε αθηναϊκούς τύπους νομισμάτων και αποτελούνται από καλό άργυρο¹⁷. Παραχαράξεις με χάλκινο ή μολύβδινο πυρήνα ή με πολύ μικρή περιεκτικότητα αργύρου πρέπει να ακυρώνονται και να αποσύρονται από την κυκλοφορία (σ. 8-13). Όποιος εισήγαγε κιβδηλο χρήμα στην κυκλοφορία δεν είχε λοιπόν να φοβηθεί καμία περαιτέρω τιμωρία. Ήταν καθαρά υπόθεση του αποδέκτη να δείξει την απαραίτητη προσοχή. Όπως δείχνει ο νόμος, η παραχάραξη από ιδιώτες δεν είχε περαιτέρω ανάγκη ρύθμισης. Εκτός από τα προκύπτοντα κατά την κοπή ψήγματα των ευγενών μετάλλων, που όμως προϋποθέτουν μεγαλύτερες παραγωγές, το ίδιο το μέταλλο ως μέταλλο είχε περίπου την ίδια αξία, που είχε και ως νόμισμα. Επομένως δεν άξιζε τον κόπο να απομιμηθεί κανείς το αποτύπωμα ενός νομίσματος πάνω σε ένα ακριβό μέταλλο. Τις γνωστές από αυτή την εποχή «απομιμήσεις»¹⁸ πρέπει να τις

14. Βλ. Diog. Laert. 6, 20 κ.ε. και 56 (φιλική υπόδειξη του κυρίου Franke). Ο K. v. Fritz, *Quellenuntersuchung und Philosophie des Diogenes von Sinope* (Leipzig 1926) 19 κ.ε., αποδίδει τον σχετικό χρησμό, ότι ο Διογένης τὸ νόμισμα (νόμισμα/πολίτευμα) παραχαράττειν, στη σφαίρα επιρροής του μύθου.

15. Και για τους δύο λόγους βλ. H. J. Wolff, "Normenkontrolle" und Gesetzesbegriff in der attischen Demokratie (Heidelberg 1970) 32 κ.ε., 56 κ.ε.

16. R. S. Stroud, *Hesperia* 43, 1974, 157-188· R. Bogaert, *Epigraphica* III, 21· βλ. πρόσφατα G. Stumpf, *JNG* 36, 1986 [1988], 23-40, αναφ. με τη χρονολογία σ. 35.

17. Σημειώνονταν με ένα «κτύπημα δοκιμής», βλ. Stumpf 39 κ.ε.

18. Στον κύριο Franke οφείλω την πληροφορία ότι στην κλασική εποχή δεν έχει αποδειχθεί ούτε μία «ιδιωτική παραχάραξη».

δούμε σαν προϊόντα κρατικών νομισματικών εργασιών, δηλαδή προφανώς σαν «νόμισμα ανάγκης», όπως αναφέρθηκε επίσης και στον Δημ. 24, 214.

Παρόμοια λίγες κυρώσεις κατά των παραχαρακτών, όπως ο νομισματικός νόμος της Αθήνας, εμπεριέχει και ο νόμος από την Όλβια (4ος αι. π.Χ.)¹⁹, παρόλο που και εδώ η γνησιότητα του νομίσματος (*ἐπίσημον*) αναφέρεται ως προϋπόθεση για την προκαθορισμένη ανταλλαγή (σ. 4-10· πρβλ. επίσης σ. 26-29). Εάν η ιδιωτική παραχάραξη ζημιώνει κατά οποιονδήποτε τρόπο την κρατική νομισματική πολιτική, αυτό θα είχε σίγουρα αντίκτυπο σε έναν απ' αυτούς τους νόμους.

3. ΤΑ ΠΕΡΙΣΤΑΤΙΚΑ ΤΗΣ ΔΥΜΗΣ

Η επιγραφή τεκμηριώνει έξι θανατικές καταδίκες. Τρεις από τους καταδικασθέντες ήταν πολίτες της Δύμης. Ο Μοσχόλαος, ο [Ασκλα]πιάδης και ο [Ολυμ]πίας αναφέρονται με το πατρώνυμο χωρίς περαιτέρω προσθήκες. Αντίθετα αποδεικνύει ο χαρακτηρισμός του επαγγέλματος «χρυσοκόος» αντί του πατρώνυμου ότι ο Κράτης δεν είναι πολίτης της Δύμης²⁰. Με βεβαιότητα δεν καταλογίζονται ούτε οι Θρακίων και [Κυλλ]άνιος στους πολίτες της Δύμης. Μάταια πρεσβεύει ο Weil (236) επιπλέον την άποψη ότι οι δύο τελευταίοι δεν ήταν καν σαφώς γνωστοί. Και πάλι παρουσιάζει το *Rec.* (376 κ.ε.) τη σωστή λύση: σκοπός ήταν να προσδιορισθούν χωρίς καμία αμφιβολία καταδικασθέντες που έφεραν διπλό όνομα²¹.

Από τους μέχρι τώρα συλλογισμούς μπορεί η πράξη των έξι συνενόχων να αναπαρασταθεί ως εξής: η πόλις Δύμη αποφάσισε να εκδώσει μια σειρά από αργυρά νομίσματα. Οι υπάλληλοι, στους οποίους ανατέθηκε η εργασία, πιθανόν ειδικά διορισμένοι επιμελητές, παρέλαβαν την απαραίτητη ποσότητα αργύρου και τις σφραγίδες των νομισμάτων. Τεχνίτες, οι οποίοι κλήθηκαν από το εξωτερικό, αποπεράτωσαν την εργασία στην ίδια τη Δύμη ή σε κάποιο άλλο εργαστήριο κοπής νομισμάτων²². Μετά την παράδοση των νομισμάτων αποκαλύφθηκε ότι όλη η σειρά είχε αντικατασταθεί από επάργυρα κομμάτια. Εναντίον όλων των συμμετόχων απαγγέλθηκε η κατηγορία ότι *ιεροφώρεον και νόμισμα ἔκοπτον χάλκεον*²³.

Υπέρ μιας κανονικής σειράς νομισμάτων συνηγορούν τα δύο διασωθέντα από πλευράς τυπολογίας και παράστασης μη ύποπτα κομμάτια, η σύνθεση

της ομάδας των καταδικασθέντων για παραχάραξη προσώπων και οι αυστηρές ποινές, τις οποίες αντιμετώπιζαν σύμφωνα με το πόρισμα των υπολοίπων πηγών οι συμμετοχοί στην κοπή των νομισμάτων. Αναξιόπιστοι υπάλληλοι και τεχνίτες των κρατικών νομισμάτων ήταν το κύριο πρόβλημα των προαναφερθέντων κειμένων²⁴. Η κατηγορία του παράνομα κόπτειν νομίσματα πλήττει στην περίπτωση της Δύμης τόσο τους τεχνίτες όπως επίσης, σύμφωνα με τον αθηναϊκό νομισματικό νόμο του 5ου αι. (βλ. αν. 2β), τους αρμόδιους υπάλληλους. Το *ιεροφωρείν* μπορεί να σημαίνει την υπεξαίρεση του αναληφθέντος αργύρου, που κι αυτή ακόμα βαρύνει εξίσου επιμελητές και τεχνίτες. Είτε ο παραδοθείς άργυρος εθεωρείτο ότι ανήκε στο θησαυρό της πολιούχου θεότητας και τότε το έγκλημα θα ήταν περίπου εφάμιλλο της υπεξαίρεσης χρηματικών δωρεών στους Δελφούς (*ιερῶν χρημάτων φωρᾶς*· βλ. αν. σημ. 4), είτε στην Αχαΐα όπως και στην Ήλιδα επιβάλλονταν θρησκευτικές κυρώσεις για πολιτικά εγκλήματα (βλ. αν. σημ. 9). Πιθανόν όμως η Δύμη να μην είχε ούτε μόνιμα οργανωμένο εργαστήριο κοπής, ούτε νόμους ειδικά θεσπισμένους για την κοπή νομισμάτων, ούτως ώστε να ήταν ήδη γι' αυτό αναγκαία

19. R. Merkelbach, *IK* 20 (Kalchedon) 16· Pleket, *Epigraphica* I, 7.

20. Ήδη *Rec.* 375 εναντίον του Weil, 236. Ο Aalders, 10, τον κατατάσσει στους σκλάβους.

21. Διπλά ονόματα έχουν παραδοθεί πολλά από τους παπύρους της πτολεμαϊκής και ρωμαϊκής εποχής, βλ. R. Calderini, *Aegyptus* 21, 1941, 221 κ.ε.· 22 (1942) 3 κ.ε.· W. Schubart, *Einführung in die Papyrskunde* (Berlin 1918) 333 κ.ε.; O. Monetvecchi, *La papirologia* (Torino 1973) 100 (με περαιτέρω βιβλιογραφία). Στην πτολεμαϊκή εποχή κατατάσσει ένα διπλό ελληνικό αιγυπτιακό όνομα τον κάτοχό του στα ανώτερα κοινωνικά στρώματα. Μόλις στη ρωμαϊκή εποχή μπορεί κανείς να συμπεράνει το ίδιο και από δύο ελληνικά ονόματα. Απαρχές διπλών ονομάτων, ειδικά στα κατώτερα στρώματα, ανευρίσκονται ήδη και στην Αθήνα (πρβλ. *Ισαι.* 6, 14.19· *Δημ.* 59, 50.121). Ως προς αυτό λοιπόν συμφωνούμε με τον Aalders 10.

22. Για τους επιμελητές και τεχνίτες βλ. αν. 2δ. Αν τα περιστατικά τοποθετηθούν χρονικά στην εποχή της Αχαϊκής Συμπολιτείας, πρέπει να υποθέσουμε ότι υπήρχαν εργαστήρια κοπής και σε άλλη συμμαχική πόλη.

23. Οι λέξεις αυτές, που περιλαμβάνονται στην απόφαση, προέρχονται άμεσα από το κατηγορητήριο που υποβλήθηκε εναντίον κάθε συμμετόχου, βλ. G. Thür, *Akten d. 23. Deutschen Rechtshistorikertages* (εκδ. D. Simon, Frankfurt/M 1987) 479.

24. Κάπως λανθασμένα βλέπει η Burelli Bergese (21 κ.ε.) στη δόλια παραχάραξη την κοινή γραμμή των πηγών που χρησιμοποιεί, ωστόσο πρέπει να συμφωνήσουμε μαζί της (17 κ.ε.) στο ότι στη Δύμη κρατικοί υπάλληλοι διέπρατταν παραχάραξη με γνήσιες σφραγίδες.

η αναδρομή στη γενική έννοια της ιεροσυλίας.

Μέχρι στιγμής δεν μπορεί βέβαια να αποκλεισθεί και μια άλλη πιθανή εξέλιξη των γεγονότων: ένας ή περισσότεροι των έξι συμμετόχων έκλεψαν τις (σε κάποιο ιερό φυλαγόμενες) σφραγίδες νομισμάτων και οι συνένοχοι τύπωσαν με αυτές έναν ήδη κυκλοφορούντα τύπο από αργυρά νομίσματα, που είχαν όμως χάλκινο πυρήνα. Επιτήδειοι τεχνίτες μπορούσαν με βεβαιότητα να φτιάξουν παρόμοιες απομιμήσεις και εκτός του κρατικού εργαστηρίου και, όπως συμβαίνει σήμερα, έτσι και τότε δεν θα αναγνώριζε κανείς την προέλευσή τους. Επειδή όμως γι' αυτό το είδος της παραχάραξης ήταν απαραίτητες δύο σφραγίδες, που δυνατόν να φυλάγονταν χωριστά, φαίνεται ότι υπήρχε επαρκής προστασία κατά μιας κατάχρησης. Κανονικά οι σφραγίδες καταστρέφονταν μετά την ολοκλήρωση της σειράς των νομισμάτων (βλ. αν. σημ. 7). Στη Δύμη τα «πραγματικά υβρίδια» νομίσματα, που φέρουν παράσταση από γνήσιες σφραγίδες, οι οποίες όμως αρχικά δεν ανήκαν μαζί, δεν προσφέρουν καμιά απόδειξη για κλοπή σφραγίδας νομισμάτων. Αυτές οι σφραγίδες θα αφαιρέθηκαν από κάποια αποθήκη²⁵. Αυτή η εκδοχή παρουσιάζεται και για τα δύο παρακάτω δημοσιευμένα νομίσματα πολύ απίθανη· μόνο η αξιολόγηση ευρεθέντων θησαυρών θα μπορούσε να οδηγήσει παρακάτω. Γι' αυτό μοιάζει να δικαιώνεται μέσω των γραπτών πηγών, μέχρις αποδείξεως του εναντίου, σαν ασθενές σημείο η κοπή της σειράς των νομισμάτων και όχι η κλοπή των σφραγίδων τους.

Αυτό το αποτέλεσμα μπορεί να στηριχτεί και στην πιθανή πορεία της δίκης. Οι νεότεροι μελετητές της επιγραφής παρέβλεψαν το γεγονός ότι κατά πάσα πιθανότητα οι τέσσερις πρώτες αποφάσεις εκδόθηκαν κατά απόντων²⁶. Σ' αυτό το γεγονός οφείλουμε τη δημοσίευση σε πέτρα. Σε περίπτωση που οι τέσσερις καταδικασθέντες ήταν παρόντες και εκτελούνταν αμέσως, η υπόθεση θα έκλεινε. Επειδή όμως (όπως ο Διογένης, βλ. αν. 2δ) πιθανότατα διέφυγαν εγκαίρως, ήταν απαραίτητη η δημοσίευση των θανατικών ποινών. Σε περίπτωση που ένας από αυτούς επιχειρούσε να ξαναγυρίσει στη Δύμη, διακινδύνευε να εκτελεστεί — γι' αυτό αναγράφονταν τα ονόματα με τόση ακρίβεια. Από τη συντεταγμένη διαδικασία της ερημοδικίας εξηγείται το γεγονός ότι οι τέσσερις πρώτες δίκες διεκπεραιώθηκαν κατά τη διάρκεια της υπηρεσίας ενός και μόνου βουλάρχου²⁷. Μόνον οι επόμενες αποφάσεις εναντίον δύο ακόμα συνενόχων (σ. 13-16), οι οποίες έλαβαν χώρα

μεν τον ίδιο χρόνο, αλλά επί θητείας μετέπειτα βουλάρχων, εκδόθηκαν παρουσία των κατηγορουμένων²⁸. Πιθανόν επίσης και να εκτελέστηκαν. Ο λόγος που και αυτές δημοσιεύτηκαν θα διερευνηθεί αργότερα.

Εντύπωση προξενεί το γεγονός ότι πρώτα καταδικάστηκαν οι τρεις ξένοι, οι οποίοι ήταν μάλλον οι τεχνίτες, και μετέπειτα οι δύο πολίτες της Δύμης. Οι τεχνίτες, που προσλαμβάνονταν για την κοπή των νομισμάτων, ήταν ονομαστικά γνωστοί. Σε περίπτωση παραχάραξης μπορούσαν να ληφθούν αμέσως νομικά μέτρα εναντίον τους, ακόμα κι αν αυτοί τρέπονταν σε φυγή εγκαίρως. Στους παραπάνω προστέθηκε και ένας πολίτης της Δύμης, είτε επίσης τεχνίτης είτε επιμελητής, ο οποίος είχε εξασφαλίσει το κέρδος του. Οι δύο μετέπειτα καταδικασθέντες πολίτες θα μπορούσαν να είναι επιμελητές, οι οποίοι προσπάθησαν — μάταια — να δικαιολογηθούν στο δικαστήριο. Κατ' αυτό τον τρόπο ανταποκρίνεται η ακολουθία των δικών αβίαστα στην εικαζόμενη διαδοχή των γεγονότων.

Αν υποθέσει αντίθετα κανείς ότι τεχνίτες χωρίς πολιτικά δικαιώματα παραχάραξαν στη Δύμη νομίσματα με κλεμμένες σφραγίδες, θα έπρεπε να αναμένουμε την αντίστροφη ακολουθία των δικών. Αμέσως μόλις αναγνωρίστηκαν τα νομίσματα ως κίβδηλα, θα έπρεπε πρώτα να κατηγορηθούν οι υπεύθυνοι για τις σφραγίδες των νομισμάτων πολίτες. Μόνο στο πλαίσιο αυτών των δικών θα έφταναν οι έρευνες μέχρι τους τεχνίτες, οι οποίοι σίγουρα δεν θα εκτελούσαν τις παραχαράξεις δημοσίας. Εναντίον της επ' αυτοφώρω σύλληψης των τεχνιτών και της άμεσης παραπομπής τους στο δικαστήριο συνηγορούν οι τέσσερις πρώτες, πιθανότατα κατ' ερήμην, καταδίκες. Έτσι το ιστορικό μπορεί να αναπαρασταθεί ως εξής: τα πρώτα τέσσερα πρόσωπα συνελήφθησαν κατά την κοπή νομισμάτων με κλεμμένες σφραγίδες, αλλά μπόρεσαν να διαφύγουν, ενώ οι αποδείξεις ήταν αρκετές για άμεση καταδίκη ακόμα και ερήμην. Έναντι αυτής της εξεζητημένης θέσεως των πραγμάτων προτιμητέα είναι η απλή εξήγηση ότι η

25. Βλ. Göbl (αν. σημ. 7) 55 και 120 για το «Barbaricum».

26. *Rec.* 375 σημ. 5· Thür (αν. σημ. 23) 480 κ.ε. με περαιτέρω παραδείγματα.

27. Για το ότι το κατά τον Θεοκόλο ονομαζόμενο έτος χωρίζεται σε περισσότερα διαστήματα κατά τους βουλάρχες, βλ. *Dittenberger, Syll.*³ 529.

28. Η χρονική πάροδος χαρακτηρίζει μάλλον μια κανονική διαδικασία παρά μια παρέλευση (έτσι Aalders, 10) της δίκης.

ιστορία αποκαλύφθηκε από κάποιο εν κυκλοφορία κίβδηλο νόμισμα και όχι από την ανακάλυψη της ίδιας της φάσεως της παραχάραξης. Επομένως αυτή η πορεία των δικών αποκλείει μία ιδιωτική παραχάραξη.

Οι επιβληθείσες θανατικές ποινές στη Δύμη κατευθύνονταν συνεπώς εναντίον τεχνιτών και επιμελητών, οι οποίοι μέσα στα πλαίσια μιας κρατικής έκδοσης νομισμάτων κατασκεύασαν επάργυρα νομίσματα εισπράττοντας το εξοικονομημένο ασήμι, ή τουλάχιστον παραμελώντας το καθήκον επίβλεψης.

4. ΧΡΟΝΟΛΟΓΗΣΗ

Η από κοινού χρονολόγηση από τους μελετητές της επιγραφής για επιγραφικούς λόγους στο τέλος του 3ου – αρχές του 2ου αι. π.Χ. καλύπτεται μερικώς με αυτή των επάργυρων νομισμάτων που φυλάγονται στο Μόναχο. Ακόμα και αντικειμενικοί συλλογισμοί ταιριάζουν στη θέση της Δύμης ως μέλους της Αχαϊκής Συμπολιτείας και αποκλείουν μία χρονολόγηση της επιγραφής, κατά το αντίτυπο στην Αθήνα, στο πρώτο μισό του 4ου αι. π.Χ.

ΑΣΥΝΗΘΙΣΤΕΣ είναι στην έκθεση των αποφάσεων οι λέξεις *ἡ πόλις κατέκρινε* (σ. 4-5). Καμία άλλη (των όχι πολυπληθών δημοσιευμένων «αποφάσεων») δεν χαρακτηρίζει την πόλη σαν δικαστική αρχή²⁹. Είναι λανθασμένη η ερμηνεία στο *Rec.* (373) ότι με αυτό εννοείται ένα *πολιτικόν δικαστήριον*. Σίγουρα παρακόπησαν στη δίκη για την παραχάραξη πολίτες της Δύμης σαν δικαστές, αλλά εδώ λείπει κάθε αφορμή για μία εξέταση της εσωτερικής οργάνωσης της δικαιοσύνης, π.χ. της διάκρισης ενός πολιτικού δικαστηρίου από ένα δικαστήριο ξένων³⁰. Η αναφορά στην πόλη στρέφεται πολύ περισσότερο προς τα έξω. Στη Δύμη, κατά τη γνώμη μου, έκοβαν υπάλληλοι της πόλης νομίσματα, τα οποία έφεραν το μονόγραμμα της Αχαϊκής Συμπολιτείας και το εθνικό της πόλης. Με το εθνικό της εγγυώταν η πόλις απέναντι στη Συμπολιτεία την ποιότητα των νομισμάτων της. Με τις θανατικές καταδίκες, όπως ήδη ανέφερε η *Burelli Bergese* (20), εκπλήρωσε η Δύμη την υποχρέωσή της προς τους συμμάχους για επαναφορά της τάξης. Κατά τον ίδιο τρόπο, σύμφωνα με τη συνθήκη μεταξύ Μυτιλήνης και Φώκαιας (βλ. αν. 2γ), η πόλις απαλλασσόταν της ευθύνης μετά την τιμωρία του αναξιόπιστου αρχιτεχνίτη (*ἡ δὲ πόλις ἀναί/τιος καὶ ἀζάμιος [ἔσ]τω*, σ. 17-18). Δυστυχώς εκτός από τη μνεία του Πολύβιου ότι η Αχαϊκή Συμπολιτεία χρησιμοποιούσε τα ίδια νομίσματα (2,

37, 10 κ.ε.), δεν έχουμε καμία απευθείας μαρτυρία για τις ανάλογες συνθήκες. Το ότι υπήρχαν τέτοιες, το αναφέρει ο Πολυβ. 24. 6, 4.

Με αυτό προσφέρεται μια άλλη πιθανή εξήγηση του *ἱεροφωρεῖν* της επιγραφής μας: συμμαχικές συμφωνίες μπορεί να υποχρέωναν το κάθε μέλος της συμμαχίας να επέμβει κατά των παραχαρακτών. Αυτό όμως παραμένει προσωρινά μια αναπόδεικτη υπόθεση. Εντούτοις μπορεί κανείς με μεγάλη πιθανότητα να συμπεράνει από τη συμπεριφορά της Δύμης, ως μέλους της συμμαχίας, ότι η παραχάραξη έλαβε χώρα στα πλαίσια μιας κρατικής κοπής νομισμάτων και δεν αποτέλεσε έργο ιδιωτών παραχαρακτών: Η μετέπειτα δημοσίευση των δύο μεταγενέστερων, σε τακτική διαδικασία εκδοθέντων και πιθανόν εκτελεσθέντων, θανατικών αποφάσεων (σ. 13-16) δεν θα ήταν απαραίτητη, αν η πόλις δεν ήθελε να αποδείξει στη συμμαχία τη λήψη αυστηρών μέτρων κατά των αναξιόπιστων υπαλλήλων της.

Επειδή η πιο όσιμη χρονολόγηση της επιγραφής, κατά τα επιγραφικά κριτήρια, συμπίπτει με το *terminus post quem* των νομισμάτων, πρέπει κατά πάσα πιθανότητα και τα γεγονότα της Δύμης να τοποθετηθούν χρονολογικά αμέσως μετά το 190 π.Χ. Από νομικής πλευράς αποτελεί η κατάργηση της Αχαϊκής Συμπολιτείας το έτος 146 π.Χ. και η άσκηση της δικαιοδοσίας για εγκλήματα επισύροντα τη θανατική ποινή από τη Ρώμη³¹ ένα πολύ πιθανό *terminus ante quem*.

GERHARD THÜR

29. Βλ. σχετικά τη συλλογή αποφάσεων Thür (αν. σημ. 23) 469-472.

30. Βλ. το *πολιτικόν δικαστήριον* στη Σάμο, *Syll.*³ 976, 9 κ.ε. και "Krämerschrift" *SEG* 27, 595, 34.

31. Βλ. την επιστολή του Q. Fabius Maximus προς τη Δύμη *Syll.*³ 684 (115/14 π.Χ. θανατική καταδίκη από τον διοικητή της Μακεδονίας) για νέες εκδόσεις και βιβλιογραφία βλ. Th. Schwertfeger, *Der Achaïsche Bund von 146-27 v. Chr.* (München 1974) 66 σημ. 9 (δεν ασχολείται όμως με τη δικαιοδοσία για εγκλήματα επισύροντα τη θανατική ποινή), και επίσης Α. Δ. Μαγκλάρας, *Η ΕΝ ΔΥΜΗ ΣΤΑΣΙΣ ΥΠΟ ΤΟΥ ΣΩΣΟΥ ΤΑΥΡΟΜΕΝΕΟΣ*, *Achaios*, Patras 1966, 1-16 (έκτυπ.). Παρ' όλα αυτά παρατηρεί ο D. Nörr, *Imperium und Polis* (München² 1969) 32 τη συνέχεια της ποινικής δικαιοδοσίας στις πόλεις για εγκλήματα τιμωρητέα με θάνατο μέχρι τη ρωμαϊκή αυτοκρατορική εποχή.

ZUSAMMENFASSUNG

DIE SECHS TODESURTEILE AUS DYME

Die Inschrift *Syll.*³ 530 überliefert sechs von der Polis Dyme gefällte Todesurteile wegen "Hierosylie" und "Prägens von Bronzemünzen". Der strafbare Tatbestand war bisher umstritten: Aalders betrachtete Bronzediebstahl aus einem Tempel als das todeswürdige Verbrechen, nicht aber das Fälschen von Bronzemünzen; Burelli Bergese sieht die Münzfälschung selbst als Hierosylie an, gefälscht worden seien jedoch Silbermünzen, durch Unterfütterung mit einem Bronzekern (s. Anm. 1). Genau eine solche Münze aus Dyme hat Stumpf nun im Münzkabinett München gefunden (s. *Tyche* 4, 1989, 171-183, Taf. 13, 4 u. 5; dort ist auch eine deutsche Fassung dieses Beitrags abgedruckt). Nicht so klar bestätigt sich Burelli Bergeses Auffassung von der Hierosylie: Möglicherweise handelt es sich um sakrale Verschärfung einer Strafe für ein politisches Vergehen, vielleicht im

Zusammenhang mit der Münzhoheit des Achäischen Bundes. Hinweise auf Hierosylie gibt es in den sonstigen Belegen für die auf Münzfälschung stehende Todesstrafe im griechischen Bereich nicht (s. Teil 2 α - $\sigma\tau$). So wie in den übrigen Quellen dürften auch die sechs in Dyme zum Tode verurteilten Männer, Münzaufseher und Handwerker einer staatlichen Münzstätte gewesen sein. Den ersten vier war die Flucht gelungen, die letzten beiden wurden vermutlich hingerichtet. Durch die gefundene Münze, eine Hemidrachme der jüngeren Prägung des Achäischen Bundes, ist zu erklären, warum die "Polis" in dem Urteil ausnahmsweise erwähnt ist: Dyme mußte sich vor den Bundesgenossen rechtfertigen. Ebenso ist nun die Datierung der Inschrift in die Jahre bald nach 190 v. Chr. festgelegt.